

УКРАЇНА В МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИНАХ

УДК 323.113(=162):342.7(477)

© Василь Ніконенко, Галина Щигельська
(Тернопіль)

ЛОБІЮВАННЯ УКРАЇНСЬКОЮ ДІАСПОРОЮ ОБ'ЄДНАНОГО КОРОЛІВСТВА ПРАВ ЛЮДИНИ В УРСР

У статті висвітлюється лобістська діяльність української діаспори Об'єданого Королівства, спрямована на захист прав людини в УРСР. Розкривається динаміка її розвитку, інструментарій методів лобіювання та їх ефективність. Вагомим здобутком лобіювання української діаспори відзначається створення в британському парламенті «Англо-української групи», яка протягом всієї діяльності виступала проти порушення прав людини та нації в УРСР, чинила тиск на радянське посольство в Лондоні з вимогами звільнити українських політичних в'язнів.

Ключові слова: українська діаспора, Об'єдане Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, лобіювання, права людини, правозахисний рух, УРСР.

В. Никоненко, Г. Щигельская

Лоббирование украинской диаспорой Соединенного Королевства прав человека в УССР

В статье освещается лоббистская деятельность украинской диаспоры Соединенного Королевства, направленная на защиту прав человека в УССР. Раскрывается динамика ее развития, инструментарий методов лоббирования и их эффективность. Весомым достижением лоббирования украинской диаспоры отмечается создание в британском парламенте «Англо-украинской группы», которая в течение всей деятельности выступала против нарушения прав человека и нации в УССР, оказывала давление на советское посольство в Лондоне с требованиями освободить украинских политзаключенных.

Ключевые слова: украинская диаспора, Соединенное Королевство Великобритании и Северной Ирландии, лоббирование, права человека, правозащитное движение, УССР.

V. Nikonenko, H. Shchyhelska

Lobbying the Human Rights in the USSR by the Ukrainian Diaspora in the United Kingdom The article deals with the lobbying activity of the

Ukrainian Diaspora in the UK aimed at protecting the human rights in the USSR. The dynamics of its development, tools of lobbying methods and their efficiency are revealed. A significant achievement of the Ukrainian Diaspora lobbying is considered to be the creating of «The English-Ukrainian group» in the British Parliament, which during the whole period of its activities struggled against the human and national rights violations in the USSR, forcing the Soviet Embassy in London to free the Ukrainian political prisoners.

Keywords: Ukrainian diaspora, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, lobbying, human rights, human rights movement, the USSR.

Однією з найактуальніших проблем сучасності залишається дотримання прав людини. В країнах розвиненої демократії, які спрямовують зусилля на забезпечення прав і свобод громадян, незалежно від національності, віросповідання, статі, соціального походження, існують різноманітні ефективні механізми захисту прав і свобод людини. Ці механізми поступово стають дієвими й у державах пострадянського простору в ході їх трансформаційних перетворень. Серед таких механізмів можна виокремити лобіювання як процес легітимного впливу зацікавлених осіб на органи влади, а також на їх посадових і службових осіб, з метою захисту й представництва власних інтересів та інтересів своїх суб'єктів.

Лобіювання як механізм захисту прав і свобод людини ефективно застосовувалося українською діаспорою в період розвою радянського тоталітарного режиму з метою домогтися звільнення ув'язнених українців, а також реалізації передбаченого Декларацією прав людини ООН права нації на самовизначення. Зважаючи на те, що деякі дії влади в Україні, продовжуючи традиції радянської тоталітарної системи, на практиці суперечать міжнародним нормам і внутрішньому законодавству, яке гарантує дотримання прав і свобод особистості, особливого значення набуває вивчення досвіду правозахисної діяльності діаспори у країнах проживання та на міжнародній арені. Неабиякий науковий інтерес викликає правозахисний рух нечисельної, але високоорганізованої групи українців у Об'єданому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії, на теренах якого було створено перший правовий документ, у якому закладено основи концепції прав людини – Велика хартія волюностей (1215 р.).

Незважаючи на актуальність, означена проблема дотепер не була об'єктом спеціального нау-

кового дослідження як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Важливу джерельну базу становлять довідки Міністерства закордонних справ УРСР про діяльність емігрантських націоналістичних організацій, що зберігаються у фонді 1 Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України)¹ та фонді 4629 Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)². Вагомими для дослідження є спогади екс-голови відділу Союзу українців у Великій Британії (СУБ) в Нотінгемі Павла Рафалюка, присвячені 45-річчю заснування відділу³. З них можна почерпнути відомості про організацію правозахисного руху в Нотінгемі, а також методи лобіювання українською діаспорою прав людини в УРСР. На окрему увагу заслуговує те, що автор, описуючи певні факти чи події, для їх підтвердження залучає фотографії та офіційні документи. Певний інтерес становить також стаття «Союз Українців у Великій Британії»⁴, присвячена 50-річчю діяльності СУБ, в якій подається загальна характеристика інформаційно-пропагандистської діяльності Союзу та найбільш масових публічних заходів на захист прав людини та української нації в СРСР, організованих ним.

Мета нашого дослідження – висвітлити лобістську діяльність української діаспори Об'єднаного Королівства, спрямовану на захист прав людини в УРСР, розкрити динаміку її розвитку, інструментарій методів лобіювання та їх ефективність.

Масова еміграція українців до Об'єднаного Королівства розпочалася після Другої світової війни. Ця потужна еміграційна хвиля була зумовлена різними причинами, але всі вони носили суто політичний і вимушений характер. Її основу склали три еміграційні групи: 1) понад 7 тис. українців, котрі служили в Польських збройних силах (ПЗС), які були евакуйовані до Великобританії; 2) 8500 вояків Дивізії «Галичина», що добровільно здалися в полон британським військам; 3) близько 23 тис. осіб, які наплинули з таборів для біженців і переміщених осіб Австрії та Німеччини⁵.

Політичний характер еміграції та значний відсоток військових у середовищі української спільноти у Великобританії призвели до формування певних особливостей, які полягали в тому, що ця етнічна група вирізнялася високою організованістю, згуртованістю та дисциплінованістю. Варто зауважити, що саме згуртованість та організованість членів групи, професори Маямського університету Патрік Хані й Уолт Вандербуш визначили вагомими факторами, від яких залежить рівень впливовості етнічної групи на зовнішньополітичний процес⁶.

Провідна роль в організації та активізації суспільно-політичного життя української спільноти в

Об'єднаному Королівстві належала центральній громадській організації на Британських островах – Союзу українців у Великій Британії. Заснований 19 січня 1946 р. в Единбурзі, СУБ за короткий час став унікальним явищем серед іммігрантських організацій української діаспори світу. По-перше, протягом 1946-1949 рр. Союз об'єднав у рамках організації близько 60 % українців, які проживали на той час в Об'єднаному Королівстві⁷, незважаючи на їх територіальне походження, політичні та релігійні розбіжності, що можна розцінювати як рідкісний випадок в історії української повоєнної еміграції. По-друге, в період становлення, завдяки оптимальному визначенню пріоритетів діяльності та ефективному функціонуванню, СУБ зумів здобути авторитет і стати координатором громадського життя української спільноти на Британських островах.

Головними завданнями СУБ проголошувалися захист і представництво українських інтересів, збереження української культури та національного духу⁸. Подвійна реєстрація Союзу згідно з парламентськими актами як товариства з обмеженою відповідальністю (20 грудня 1947 р.)⁹ та благодійної організації (1948 р.)¹⁰ надала можливість легально проводити громадську діяльність. Відтак, охоплюючи в своїх рамках українців, які перебували в Об'єднаному Королівстві на правах національних меншин, сама організація отримала права, рівні з будь-якою британською установою, заснованою на підставі парламентського акта про спілки. Таке юридичне оформлення Союзу заклало міцні основи як для зовнішнього представництва організації, так і для багатогранного розвитку внутрішнього життя.

У довідці МЗС УРСР про українську еміграцію, складеній 1949 р. на основі різних джерел, СУБ названо основною організацією українців в Англії: «Зовнішньо – це організація взаємодопомоги і опіки, яка ніби захищає і представляє інтереси українців перед англійським урядом і на місцях. По суті – найбільша в Європі українська націоналістична антирадянська організація, що має безпосередній контакт не тільки з англійською реакцією і англійським урядом, але й з англійською розвідкою»¹¹.

У перші роки після Другої світової війни в Об'єднаному Королівстві почали формуватися й українські молодіжні організації. Першою з таких організацій у 1947 р. була створена Українська студентська громада¹². У 1948 р. були засновані Пласт¹³ та Спілка української молоді (СУМ)¹⁴, остання з яких стала найбільш дієвим та чисельним молодіжним об'єднанням. Патріотичне виховання та проживання української молоді в демократичній країні сприяло формуванню в дівчат та юнаків активної громадянської позиції.

У довідці про українську молодь в Англії, складеній Третім секретарем Посольства СРСР у Вели-

кобританії Б. Нечитайлом у квітні 1959 р., подавалася така характеристика: «На даний час в Англії склалося друге покоління української еміграції за рахунок дітей вихідців із СРСР, які переселилися в країну в період 1946-1950 рр. В основному – це молодь віком 15-23 років, які за англійським законодавством вважаються повноправними підданими Великої Британії...

Українські націоналістичні угруповання в країні приділяють серйозну увагу вихованню молоді в антирадянському дусі, в результаті чого за останній час помітно активізувалась діяльність різних молодіжних організацій... Найбільш активно діє «Союз української молоді», безпосереднє керівництво яким здійснює СУБ»¹⁵.

Громадсько-політична діяльність української спільноти у Великій Британії, спрямована на захист прав людини в УРСР, розгорнулася з 1954 р., коли після смерті Й.Сталіна розпочався процес лібералізації та послаблення ідеологічного контролю, внаслідок чого реабілітовані німці, австрійці, поляки та представники інших національностей, приїжджаючи до Великобританії, розповідали про становище українських політичних в'язнів у концтаборах. У зв'язку з цим посилилася інформаційно-пропагандистська діяльність української спільноти на Британських островах, спрямована на поширення знань про Україну, радянський тоталітарний режим, недотримання прав людини й української нації в УРСР. Союзом українців у 1954 р. було засновано «Фонд інформації про Україну» та започатковано видання англомовного щоквартального «Юкрейніан Рев'ю»¹⁶.

У 1956 р. українська імміграція ознайомилася з листом українських політичних в'язнів, написаним на тонкій тканині, в якому описувалася ситуація в концтаборах. Лист, датований 30 вересня 1955 р., підписаний псевдонімами вісьмох представників з чоловічого табору і п'яти – із жіночого, був фактично зверненням до ООН. 23 вересня 1956 р. у Нотінгемі було організоване віче на захист прав політв'язнів, на якому, крім українців, були присутні представники інших народів Центрально-Східної Європи та британці. Зокрема, з промовою виступив присутній на вічі член британського парламенту Джон Кордоу. Збори прийняли резолюцію на підтримку політв'язнів та дотримання прав людини в Україні. Копії резолюції було надіслано до ООН та британського уряду. Понад 20 копій розіслано до різних політичних організацій. Проведений захід був висвітлений на шпальтах місцевої преси, а католицька газета «Католік Сентініел», окрім коментарів, опублікувала повний текст резолюції. У цьому ж році був заснований Комітет оборони українських політичних в'язнів, до складу якого увійшли представники різних українських громадських організацій, що діяли на теренах Ве-

ликобританії¹⁷. Комітетом було організовано та проведено низку публічних масових акцій, таких як демонстрації, маніфестації, віча, на яких з промовами виступали як українці, так і британці, підготування радянського посольства в Лондоні, підготовка та подання резолюцій і петицій до британського уряду, іноземних посольств у Лондоні, ООН, Міжнародної федерації з прав людини та інших міжнародних інституцій¹⁸. Часто проводилася так звана «телефонічна акція», впродовж якої у визначений час кілька десятків осіб одночасно телефонували до радянського посольства з вимогою звільнити когось із політичних в'язнів¹⁹. Місцеві Комітети оборони, які діяли в містах компактного проживання українців у Великій Британії, організовували тривалі лобістські кампанії на захист певного політв'язня. Зокрема, місцевий Комітет у Нотінгемі проводив таку кампанію на захист Василя Романюка (Святіший Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир І). Комітетом було підготовлено петиції і відправлено до 170 англійських церков з проханням зібрати під ними підписи й надіслати до радянського посольства. Відомо, що 35 церков виконали прохання, а свої підписи під петиціями, окрім парафіян, поставили 25 англійських єпископів англіканського й католицького віросповідань. Петиції також були надіслані до британського уряду, ООН, Міжнародної амністії та іноземних посольств²⁰.

Деякі акції протесту відбувалися у зв'язку з приїздом до Об'єднаного Королівства керівних осіб з СРСР, наприклад, у 1956 р. – Першого секретаря ЦК КПРС М.Хрущова та Голови Ради Міністрів СРСР М.Булганіна, 1967 р. – Голови Ради Міністрів СРСР О.Косигіна або мистецьких колективів, наприклад, хору Радянської армії²¹.

За ініціативою СУМ у 1968 р. було створено Молодечий комітет оборони в'язнів, члени якого розповсюджували десятки тисяч листівок, збирали підписи британців під петиціями на захист українських політв'язнів. Відомим є факт, що один із визначних громадських та політичних діячів Нотінгема Олдерман Дербішпире церемоніально, запросивши пресу, підписав одну з таких петицій у міській ратуші²².

Вибух активності лобювання прав людини в УРСР українською діаспорою в Об'єднаному Королівстві спостерігався наприкінці 60-х – на початку 70-х рр., коли в Україні проводилися масові арешти інтелігенції та з'явилися «чорні списки», до яких заносили тих, хто не потрапив за ґрати: вони не могли друкуватися, здобути працю за фахом, якщо це стосувалося якоїсь соціальної праці або ж наукової роботи в гуманітарних галузях. Консульський відділ Посольства СРСР у Великобританії 18 грудня 1968 р. у довідці про діяльність емігрантських націоналістичних організацій в Англії ін-

формував: «У 1968 р. в Англії помітно активізувалася діяльність різних антирадянських емігрантських угруповань. В цьому плані, як і в минулі роки, найбільш активно діяли українські (в першу чергу СУБ і СУМ), а також латвійські націоналістичні організації. Загалом була помітна тенденція до об'єднання зусиль незалежно від національної приналежності та проведення спільних дій. Другою характерною особливістю було намагання націоналістів привернути увагу англійського уряду й суспільства, використовуючи для цієї мети місцеву пресу, телебачення, звернення в парламент і різні міжнародні організації.

Протягом всього року тривала різка наклепницька кампанія у зв'язку з репресіями, «які начебто відбувалися в СРСР» щодо окремих представників української інтелігенції. Місцева емігрантська преса і аналогічні видання, що надходили з інших країн, широко поширювали так звані «листи» засуджених націоналістів Чорновола, Караванського, Лук'яненка та інших. В коментарі до цих «листів», газетних статей і у виступах ватажків ОУН, як правило, були вміщені заклики до активізації боротьби за скинення радянської влади на Україні.

Ватажки ОУН і СУБу: І. Дмитрів, М. Гринюк, В. Олесків, Я. Деремєнда, А. Шаян, С. Фостун, В. Микула та інші регулярно здійснювали поїздки по країні, виступаючи з ворожими для СРСР промовами перед емігрантами²³».

Загалом у довідці відзначалося, що останнім часом акції протесту у формі демонстрацій, мітингів, поширення антирадянських листівок і т. п. проводились більш організовано і цілеспрямовано. Про це, зокрема, засвідчує той факт, що якщо раніше в публічних заходах брали участь звичайно декілька десятків літніх емігрантів з Лондона, то в 1968 р. в демонстраціях були задіяні від 200 до 3000 осіб, основним чином молодь із різних районів Англії²⁴.

Щорічно в різних місцевостях Об'єднаного Королівства, де проживали українці чи представники інших національностей Східної Європи, відзначався «Тиждень поневолених народів», започаткований у 1969 р. Під час проведення «Тижня» відбувалися спільні міжнародні політичні віча. Резолюції, які затверджували на вічах, надсилали до ООН та до різних іноземних посольств у Лондоні²⁵.

Поширенню та масовому проведенню публічних акцій українських іммігрантів у Великій Британії на захист прав людини в УРСР значно сприяла розгалужена організаційна структура Союзу українців. Зокрема, в період найбільшого піднесення антирадянського руху в 1968 р. на території країни діяло 70 місцевих відділів та 7 осередків СУБ²⁶. Управи відділень були організаторами місцевих

акцій та поїздок на маніфестації і демонстрації в Лондоні. Члени відділень СУБ активно підтримували молодь СУМ, яка проводила голодування та інші заходи, спрямовані на захист прав українських політв'язнів, а також співпрацювали з емігрантськими організаціями й установами, котрі входили до складу окружних чи місцевих Комітетів оборони. Окрім місцевих відділень, активну участь у всіх заходах брала секція СУБ – Організація українських жінок (ОУЖ). Щороку з її ініціативи в безрезні відбувалися пікетування посольства СРСР у Лондоні з вимогою звільнення українських політв'язнів, з особливим акцентом на ув'язненні та переслідуванні жінок. На увагу заслуговує той факт, що матеріали з акції на захист політичних в'язнів, проведеної ОУЖ у 1974 р., були опубліковані у протоколі американського сенату²⁷.

31 березня – 2 квітня 1975 р. центральні керівні органи СУБ та місцеві відділення провели масштабну акцію протесту в зв'язку з приїздом до Лондона на запрошення Конгресу британських профспілок голови Всесоюзної центральної ради професійних спілок, колишнього голови КДБ СРСР О.Шелепіна. Члени СУБ масово приїхали до Лондона на демонстрації. При цьому варто відзначити чисельну участь української молоді та особливу активність лондонської української громади, котра пікетувала центральний будинок британського профспілкового руху впродовж двох тижнів²⁸.

У травні цього ж року відбулися масові демонстрації та пікети, організовані українськими громадами в Лондоні, Дербі, Бірмінгемі, Стратфордї на Ейвонї у зв'язку з приїздом делегації Верховної Ради СРСР. Тоді ж Союзом українців був поданий меморандум до ООН на захист ув'язненого Леоніда Плюща²⁹.

Ефективним засобом лобіювання української діаспори були особисті контакти з членами парламенту та іншими суспільно-політичними діячами Об'єднаного Королівства. При цьому застосовувалися різноманітні види особистих контактів: запрошення на збори, культурні заходи, виставки, фестивалі, організовані українськими громадами, систематичне надсилання інформаційних матеріалів, ділові зустрічі очільників громадських і політичних українських організацій з представниками влади. Ефективність особистих зустрічей засвідчує той факт, що представники британської влади та громадськості брали участь у публічних заходах, організованих українською діаспорою на захист прав людини та нації в УРСР, активно долучалися до правозахисної діяльності. У листі, надісланому послом СРСР у Великобританії М.Смірновським до Центрального Комітету 8 квітня 1970 р., відзначалося подальша активність українських націоналістів та їх організації СУБ, а також висловлювалося занепокоєння щодо співучасті в акціях анг-

лійських політиків: «Протягом останніх років СУБ проводить активну ворожу нам діяльність, організовуючи різні зібрання, демонстрації, мітинги, в яких інколи беруть участь деякі англійські політичні діячі. Так, наприклад, член парламенту сер Дейвід Рентон, виступаючи влітку 1969 р. на одному із антирадянських зібрань в таборі «Тарасівка», заявив, що він поважає українських націоналістів за їх організованість і схвалює їх діяльність в Англії. Деякі члени англійського парламенту взяли участь у проведеному в Лондоні з 7 по 15 листопада 1969 р. так званому «Тижні поневолених народів»³⁰.

Члени парламенту часто ставили свої підписи під петиціями та меморандумами, які відправляли міжнародним організаціям, а також зверталися до уряду СРСР у справі ув'язненого Валентина Мороза та інших³¹.

Внаслідок наполегливих звернень до британського парламенту з проханням підтримки в справі захисту українських політв'язнів та встановлення прямих контактів провідних діячів українських організацій з окремими парламентаріями 18 лютого 1975 р. в британському парламенті офіційно була заснована перша в його історії «Англо-українська група». Створену групу очолив Вільям Вітлок, а її членами стали 30 парламентаріїв як з Лейбористської, так і з Консервативної партій³². Протягом всієї діяльності Англо-українська група виступала проти порушення прав людини та нації в УРСР, чинила тиск на радянське посольство в Лондоні з вимогами звільнити політв'язнів. 10 листопада 1975 р. В.Вітлоком у парламенті була проголошена промова на захист українських політичних в'язнів, у якій, окрім висвітлення реальної ситуації щодо недотримання прав людини та нації у СРСР, а також поіменного переліку багатьох політв'язнів, прозвучало звернення до міністра зовнішніх справ Великобританії. У зверненні, зокрема, висловлювалося прохання не пропустити жодної можливості, щоб передати міністру закордонних справ СРСР «наше занепокоєння ситуацією в Україні та нашу надію бачити прогрес дотримання зобов'язань, підписаних у Гельсінкі»³³. Під час Мадридської зустрічі представників держав-учасниць НБСЕ у 1980-1983рр., Англо-українська група часто ставила питання в парламенті про недотримання радянською владою угод щодо прав людини. Як відзначає П.Рафалюк, В.Вітлок протягом своєї політичної діяльності активно співпрацював з українською громадою, зокрема, всі резолюції, що їх виносили на публічних зібраннях, а також клопотання щодо захисту прав людини в УРСР у формі петицій передавав до британського парламенту й уряду та радянського посольства³⁴. У зв'язку з поразкою В.Вітлока й значної частини членів групи на парламентських виборах у червні 1983 р., Англо-українська група припинила своє існування³⁵.

Цього ж року до парламенту Великобританії був обраний перший етнічний українець Стефан Терлецький. Протягом усієї парламентської каденції С.Терлецький зарекомендував себе як послідовний опонент радянського комуністичного режиму. Завдяки наполегливій праці він став відомим європейським політиком українського походження, який впливав на формування позиції Великобританії з багатьох європейських питань, зокрема щодо визнання України на міжнародному рівні, захисту громадянських прав у Європі тощо³⁶. Як член Парламентської делегації Великої Британії у Раді Європи (1984-1987 рр.) 6 травня 1987 р. виступив на Парламентській асамблеї із пропозицією до Резолюції про право українського народу на самовизначення³⁷.

Одним з основних напрямів активності С.Терлецького була правозахисна діяльність. Протягом 1986 р. він порушував питання щодо підтримки відповідного руху в СРСР. Зокрема, на слуханнях про стан справ із правами людини у Радянському Союзі 18 листопада 1986 р. С.Терлецький запитував голову МЗС Великобританії, чи подаватиме він ноту протесту щодо глушіння західних радіостанцій радянськими спецслужбами та арешту 41 члена Гельсінської правозахисної спілки? На це голова відомства Т.Рентон зазначив, що «Британія порушить це питання через Організацію з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ)»³⁸.

У 1989 р. він отримав не менш почесну посаду представника британського уряду в комітеті з прав людини Ради Європи. На думку керівництва консервативної партії Великобританії, С.Терлецький, який багато пережив за своє життя, найкраще підходив для цієї посади, яка передбачала участь у перевірці умов утримання англійців та інших громадян у в'язницях у різних регіонах Європи, в тому числі у колишніх країнах соціалістичного блоку. Він вимагав від європейських урядовців дотримання прав ув'язнених, активно виступав проти тортур у тюрмах³⁹.

Отже, лобістська діяльність української діаспори Об'єднаного Королівства, спрямована на захист прав людини в УРСР, що розпочалася з середини 1950-х рр. ХХ ст., носила тривалий і перманентний характер. Найінтенсивніше здійснення лобювання спостерігалось в кінці 1960-х – на початку 1970-х рр., що було зумовлене посиленням репресій та переслідувань в Україні національно-свідомої інтелігенції. Активними рушіями лобювання виступали українські громадські організації, зокрема СУБ і СУМ. Централізована організаційна структура СУБ надавала можливість чітко координувати діяльність місцевих відділень, що сприяло узгодженому проведенню масових публічних заходів та активізації діяльності значної частини іммігрантів і британців українського похо-

дження на підтримку українців, що зазнали репресій у СРСР. Найбільш поширеними методами лобіювання були демонстрації, маніфестації, віча, пікетування радянського посольства в Лондоні, розповсюдження листівок, публікації в ЗМІ, надсилання петицій до британського уряду, іноземних посольств та міжнародних організацій. Ефективним засобом лобіювання української діаспори були особисті контакти з окремими членами парламенту, громадськими та політичними діячами, наслідком яких було залучення представників британської влади та громадськості до правозахисної діяльності. Вагомим здобутком наполегливих лобістських дій української громади в Об'єднаному Королівстві стало створення в британському парламенті «Англо-української групи», яка протягом всієї діяльності виступала проти порушення прав людини та нації в УРСР, чинила тиск на радянське посольство в Лондоні з вимогами звільнити українських політичних в'язнів. Реальним результатом правозахисних лобістських дій західної української діаспори стало звільнення ряду ув'язнених українців, зокрема Л.Плюща, В.Мороза та інших, а також їх виїзд у країни Заходу.

¹ Центральний Комітет Комуністичної партії України, ф.1. – Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).

² Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном, ф.4629 – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України).

³ Рафалюк П. В 45-ліття заснування Ноттінггемського Відділу Союзу Українців у Великій Британії. – Ноттінггем, 1994. – 143 с.

⁴ Союз Українців у Великій Британії // Алманах «Гомону України». – 2001. – Торонто. – С. 87 – 104.

⁵ Щигельська Г.О. Союз українців у Великій Британії: етапи становлення організація та діяльність (1945-1949 рр.); Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2006. – С. 9.

⁶ Ethnic identity groups and U.S. foreign policy/ed. by T. Ambrosio. – P. 10-11.

⁷ Щигельська Г. Формування та розвиток організаційної структури Союзу українців у Великій Британії (1946-1949 рр.) // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Рута, 2005. – Т.10-11. – С.482.

⁸ Memorandum of Association, The Companies Act, London: Ukrainian Publishers Ltd., 1948. – P. 1-2.

⁹ Протокол Засідання Управи СУБ з дня 17 січня 1948 р. – Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протоколи засідань Управи СУБ, арк. 44.

¹⁰ Протокол I Засідання Президії Ради СУБ з дня 26 і 27 червня 1948 р. – Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протоколи засідань Ради та Президії Ради СУБ, арк. 71.

¹¹ Питання іноземних зв'язків і міжнародна інформація. – ЦДАГО України, ф.1, оп.24, спр.185, арк. 129.

¹² Перші Загальні Збори Української Студентської Громади у Великій Британії // Українська Думка. – 1947. – 28 вересня. – Ч.16. – С.5.

¹³ Пласт у Великій Британії. – Львів: Кальварія, 1999. – С.25-32.

¹⁴ Протокол Засідання Президії Ради СУБ з дня 21 і 22 серпня 1948 р. – Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – Протоколи засідань Ради та Президії Ради СУБ, арк. 82-83.

¹⁵ Листування з посольством СРСР у ФРН, Аргентині, Англії з питань діяльності товариства. – ЦДАВО України, ф. 4629, оп. 1, спр. 35, арк. 66.

¹⁶ Звіт із діяльності Союзу Українців у Великій Британії спілки з обмеженою порукою за час від 1.1.1956 до 31.12.1956. – Бібліотека та архів ім. Т. Шевченка в Лондоні. – С.5,15.

¹⁷ Рафалюк П. Там само. – С. 76-77.

¹⁸ Союз Українців у Великій Британії. – Там само. – С.99-100.

¹⁹ Рафалюк П. Там само. – С. 77.

²⁰ Рафалюк П. Там само. – С. 78-79.

²¹ Інформаційно-політична діяльність: Українці в Сполученому Королівстві

Інтернет-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainiansintheuk.info/ukr/01/infpol-u.htm> – Дата перегляду 2.10.2013.

²² Рафалюк П. Там само. – С. 77.

²³ Листування з посольством СРСР у ФРН, Аргентині, Англії, з питань діяльності товариства. – ЦДАВО України, ф. 4629. – Там само. – спр.27, арк.54.

²⁴ Там само. – Арк. 55.

²⁵ Рафалюк П. Там само. – С. 94.

²⁶ Звіт з діяльності Союзу Українців у Великій Британії за час від 1.1 до 31.12.1968. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1969. – С.42.

²⁷ Союз Українців у Великій Британії. Там само. – С. 100,102.

²⁸ Там само. – С. 101.

²⁹ Там само.

³⁰ Посольство СРСР у Великобританії. – ЦДАГО України, ф.1. Центральний Комітет Комуністичної партії України, оп.25, спр.446, арк. 84.

³¹ Союз Українців у Великій Британії. – С. 102.

³² Там само. – С. 100-101; Рафалюк П. Там само. – С. 83-88.

³³ Рафалюк П. Там само. – С. 85.

³⁴ Там само. – С. 86.

³⁵ Там само. – С. 87.

³⁶ Козерод О. Британський консервативний політик Стефан Терлецький (1927–2006 рр.) // Український історичний журнал. – 2010. – №5. – С. 202.

³⁷ Перший етнічний українець, якому вдалося потрапити до британського парламенту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: . – Дата перегляду 21.10.2013.

³⁸ Козерод О. Там само. – С. 206.

³⁹ Там само.